

Rasa și clima ca factori determinanți ai psihologiei popoarelor.

Vom cerceta aici prealabil care este, în general, valoarea fiecărui din acești factori sub feluritele lor aspecte, în formarea sufletului unui neam.

Și mai întâi care este însemnătatea factorului rasă în determinarea psihologiei etnice? Știința încearcă să distingă azi în cuprinsul rasei albe mai multe subrase, care diferă între ele prin variația unora din caracterele lor anatomice și sufletești, în deosebi craniul, indicele cefalic și culoarea pielii, voința și inteligența.

Aceste rase secundare sunt: așa zisul *homo europeus*, plăviț la față, temperament sanguin, mușchi puternici, păr lung bălan sau roș, ochii albaștri limpezi, ușuratic, subtil, dibaci. El are statura înaltă și puternică, fața lungă, nasul subțire, dropt sau convex, gatul lung, corpul și membrele lungi și indicele cefalic 0.74, cea ce traduce un craniu relativ lung sau dolicho-cefal. În opoziție cu acesta este *homo alpinus*, ale cărui caractere fizice și sufletești sunt cu totul opuse: fața oacheșe, părul negru sau castaniu, ochii negri, craniul larg și puțin lung (brachicefal) nasul concav, relativ larg, fața largă, taliă mijlocie sau mică. Ca punct de trecere între aceste două varietăți este *homo mediteraneus*, care are culoarea lui *homo alpinus* și particularitățile anatomice ale lui *homo europeus*.

Din tipul lui *homo europeus* fac parte populațiile germanice, elementul teutonic și anglo-saxon. Tipul *homo mediteraneus* se găsește la populațiile iberice în Spania, în Nordul Africei în Sicilia, în Italia meridională și la rasele semite.

Homo alpinus este tipul populațiilor celtice și slave. După părerea d-lui Fouillée acest tip este răspândit în Franța în provinciile bretone, în Auvergne, Savoia, în Elveția, în Bavaria, în România, Albania, Irlanda ș. a.

Ceea ce deosebește populațiile blonde dolichoide de cele oacheșe, brachicefale, este că cele dintâi pe lângă o inteligență repede și pătrunzătoare mai au o activitate și o energie neînvinșă, o voință tare adesea violentă și foarte tenace, pe cînd

brachicefalii, se deosebesc prin vioicitatea lor de spirit, prin mobilitatea și veselia lor, ei au mai multă inteligență de cît voință. Intr'un cuvînt oamenii blonzi sînt oameni de caracter și de voință tenace dominante; iar oamenii oacheși, cu fruntea lată și scunzi sînt inteligențe schimbătoare, lipsiți de energie și fără caracter. Antropologii, cel puțin unii din așa zișii savanți în chestiunile antropologice, așa caracterizează aceste două tipuri omenesti. Ei atribue toate calitățile alese oamenilor blonzi și nați și toate defectele oamenilor oacheși și scunzi. După dînșii unii constituie elita, aristocrația speții umane, ceilalți paria, vulgul, pleava omenească. Lucrul este streveziu, aceste teorii își au origina lor în craniile dolichoide. Știința mai serioasă le tratează azi de invenții fanteziste, bune de utilizat prin romane.

Oameni și popoare brachicefale cum au fost Romanii, au făcut probă de cea mai tenace și intensă putere de voință, deși le lipsea indicele cefalic, pe care-l prevăd pseudo-savanții antropologiști; pe cînd oamenii blonzi, de la Nord, care sînt caracterizați numai prin puterea lor de voință, au dat probă de o inteligență vastă, dezvoltată în detrimentul chiar al voinței elementare. Astfel această rasă dolichoidă a dat pe Kant, care a fost inteligența cea mai curată și cea mai vastă. De asemeni, populația scandinavă de azi, care împlinește în chip ideal condițiile rasei pur dolichoide, nu se ilustrează de loc prin însușiri de voință, prin fapte care să depășească pe acelea ale altor popoare.

Această teorie antropologică se bazează însă pe citeva fapte și împrejurări a căror valoare n'a fost just interpretată. Între altele, știut este că centrul motorilor sînt localizați în partea posterioară a encefalului, iar această parte fiind mai dezvoltată la dolichocefali a făcut să se tragă concluzia că aceștia au o voință superioară, statornică, tenace și sînt mai energici decît populațiile oacheșe. Aceștia din urmă fiind brachicefali au regiunea centrilor motori mai puțin dezvoltată și mai dezvoltată regiunea anterioară a centrelor de idee; de aci s'a tras concluzia că ei sînt inferiori în privința voinței, schimbători, inteligenți, cu o imaginație vie, toate aceste însușiri care îi fac mai slabi decît dolichocefali. Această considerație *a priori* a fost confirmată de împrejurarea că majoritatea oamenilor de talent sau de geniu au fost blonzi, dolichoizi, și de aceea că în decursul istoriei universale, rasele dolichoide de la Nord, au fost în chip statornic superioare populațiilor brachicefale de la sud, căci acestea din urmă au fost totdeauna invadate, invinse și stăpînite de cele dintîi. De altfel, această din urmă împrejurare explică singură de ce numărul oamenilor distinși a aparținut rasei blonde.

Găsindu-se, în mai toate societățile moderne, în situația unei clase dominante, negreșit că ei au avut în favoarea lor toate mijloacele de instrucție și de cultură pentru a dezvolta dispozițiunile pe care le-au avut de la natură. Aceste condiții fac,

după *Candolle*, că un om din clasa superioară are de opt ori mai multe șanse să se distingă decît cel din clasa mijlocie, și de șase sute de ori mai mult decît cel din clasa inferioară. „Explicarea acestui fapt, se 'ntreabă *Dr. Fouillée*, nu trebuia căutată în greutățile pe care le încearcă talentul în manifestarea sa? Ușor este unui zidar să-și manifesteze pe poetul înăscut ce este în el?”

Chestiunea principală în această problemă, rămîne să se știe dacă n'au fost alte cauze, independente de meritul lor intrinsec, care au făcut superioritatea istorică a populațiilor de Nord. Năvălirea lor spre Sud și triumful lor asupra unor populații pacifice și civilizate nu presupune numai de cît avantajii rasei lor, ci, poate, desavantajile patriei lor nordice și a stării lor de barbarie, care 'i dispunea către răsboiu, în care, fiind mereu deprinși trebuiau să ajungă superiori brachicefallilor pacinici de la Sud. Goniți de ariditatea solului și de asprimea unei clime reci și lipsită de soare, oțeliți în lupte vecinice, ce purtau sau contra aridității solului și asprimei climei, sau între ele, era firesc să apuce drumul țărilor luminoase, calde și fecunde și să învingă, spre a domina în urmă, populațiile ce le găsim acolo. Aceste avantagii trecătoare au fost deci efectul unor desavantagii firești. Am zis avantajii trecătoare, de oare-ce populațiile de Nord înecate în masa celor de la Sud, brachicefale, deși se găsesc în poziția lor socială avantajată de clasă dominantă, tind a se împuțina, a se elimina treptat și a dispărea dinaintea acestora din urmă. Superioritatea lor, dacă n'ar fi discutabilă, este totuși învederat trecătoare, căci tocmai de aci provin tînguirile antroposociologîștilor ca *Laponge* și *Ammon*. „Toți antropologiștii sunt de acord a recunoaște că de fapt dolichocefalia va fi înlocuită printr'o brachicefalie“.

În realitate, caracterul anatomic dolichoid al populațiilor blonde de Nord, dezvoltarea părții posterioare a craniului este determinată de chipul lor de viață. Populația răsboinică, ducînd totdeauna o viață de luptă, ale cărei condiții erau mai grele din cauza sîrîceniei naturii, a fost firesc că la ea centrîi motori, regiunea cerebrală unde reșed centrîi cari regulează acțiunile de atac și de apărare, să se desvolte. De aci dezvoltarea unei voinți energice, a unui caracter tenace, constant la populațiile blonde de Nord. Tot așa este și cu dezvoltarea în lărgime a frunții la populațiile brachicefale. Forma rotundă a craniului lor decurge firesc de la modul lor de viață, așezată, pacinică, dedată la industrie, la arte, la științe și la toate formele de activitate a oamenilor civilizați.

Dupe *Virchov*, „dacă capul se lărgeste, dupe cum trebuie s'o facă încă și mai mult cu timpul, este pentru ca să dea loc la tot ce ne va face să cîștigăm progresul cunoștințelor: forma rotundă este aceea care îngăduie să îngrămădești cea mai mare masă cerebrală în spațiul cel mai mic“.

În această privință, deci, departe ca brachicefalia să fie

un caracter anatomic inferior, ea este tocmai condiția cea mai favorabilă a reușitei în viața modernă. Ea este o anticipație a viitorului. Celor pe care-i caracterizează, aceluia le va aparține viitorul.

Aceasta-i una din cauzele cari fac că populația blondă, dolichoidă se rărește și dispăre dinaintea populației brachicefalice. Cea ce a făcut-o superioară, în trecutul de barbarie și de războiu al neamurilor, o va face inferioară în viitorul de civilizație și de pace. Rasa blondă, dolichoidă, dacă nu s'ar schimba, ar deveni nepotrivită cu modul de viață pacinică ce pare a se putea spera în viitor. Intr'adevăr, civilizația și creșterea cunoștințelor științifice va desvolta tot mai mult partea anterioară a craniului și prin urmare brachicefalia.

Pe de altă parte, trebuie ținut seamă că dimensiunile craniului, fie în lărgime sau în lungime, prin ele înșile, nu vor să zică nimica. Creerul, constituit într'un fel sau în altul, este un instrument pe care trebuie să vie anume împrejurări istorice sau curente sociale nimerite, care să'l pună în mișcare și care să'l facă să lucreze conform constituției lui. În cit, în afară de aceste împrejurări și curente, ele n'au nici o valoare; iar în aceste împrejurări sau curente, când lucrează, toată valoarea esplanativă a funcționării lui aparține acestor condiții de împrejurări și curente. Așa se face că dolichoizii, oameni cu craniul lung, sînt leneși și inactivi în Spania, în Sicilia și în Italia meridională, pe cînd brachicefalii din Italia de nord desfășură o activitate care egalează, la Milan, pe acea a Englezilor și a Americanilor.

O altă obiecțiune care dărimă teoria rasei introdusă în interpretarea însușirilor psihice a popoarelor este aceea că, nu se găsește nici un popor format din o rasă curată, căci dolichoizii și brachicefalii se amestecă, în proporții foarte felurite, la diferitele popoare și apoi dolichoizii se găsesc în mare număr chiar în mijlocul celor mai diferite rase colorate în galben sau negru. „Dacă forma lungueată a craniului ar avea vre-o importanță, pentru voință și inteligență, cum se face că populațiile negre, aparțin, în cea mai mare parte tipului dolichoid?”

Dacă vroom să desprindem acum sensul comun al tuturor acestor considerații, făcute asupra părții determinante ce trebuie acordată factorului rasă, observăm, întâiu, că rasa are valoare determinantă numai atunci cînd lucrează în concordanță cu împrejurări istorice și cu curente sociale potrivite ei, dar independente de ea, al doilea că, întru cit rasa se consideră după forma rotundă, brachicefală, sau lungueată, dolichoidă, a craniului, această formă ea însăși variază, am văzut, cu modul de viață socială pe care-l duc populațiile respective. Ea depinde de viața combativă sau sedentară, pacinică și civilizată pe care o duc populațiile între ele. Nu vorbim de înălțimea taliei, de culoarea părului sau a ochilor, cari nu pot avea nici o legătură cu forma activității unui om; de oare-ce sunt caractere anatomice externe, foarte superficiale, fără nici o legătură esențială cu organele ac-

tivității sau ale inteligenței. Niște caractere externe fiind, se schimbă și ele, dupe climă și latitudine. De unde rezultă că rasa este ea însăși o însușire a oamenilor, care derivă de la felul vieții sociale, pe care o duc; și că dacă are vre-o valoare în psihologia popoarelor, o împrumută de la curentele sociale și împrejurările istorice actuale în care, odată formată, este pusă să se manifeste. În rezumat, îndărătul factorului rasă, cu cit aprofundăm chestiunea, găsim că se ascunde tot factorul social și că rasa nu este de cit o consecință directă a condițiunilor istorice și sociale a popoarelor.

Valoarea explicativă, în psihologia etnică, a factorului rasă, considerată din punct de vedere fizic, este deci foarte mică, de aceea și noi îi vom da puțină însemnătate în esplicarea caracterului și mentalității românești.

Dacă însă privim rasa ca un complex de însușiri sufletești simple, elementare, atunci neapărat că o vom ține în socoteală, întru cit privește aceste însușiri ca fiind niște date inițiale, primordiale a căror interpretare istorică și socială este cu neputință de urmărit.

Valoarea factorului fizic: climă. Unul din adevărurile cele mai strașnic așezate și primite de toți în știința socială contemporană este că, valoarea factorului fizic se micșorează în măsură ce civilizația crește și în măsură ce știința și tehnica se dezvoltă și ne dau mijloacele trebuincioase pentru a predomină natura. În luptă cu natura, popoarele înapoiate, inculte, trebuie să se supue naturii și să se adapteze ei, să se schimbe ele după cerințele mediului fizic; iar popoarele înaintate, civilizate, se deosebesc prin aceea că ele mai curind schimbă ele mediul fizic în care trăesc și-l adaptează cerințelor lor, pe cînd ele rămîn relativ neschimbătoare. Valoarea factorului fizic în determinarea psihologiei etnice variază deci după gradul de civilizație al popoarelor. Pentru o națiune înapoiată, atit timp cit ea a fost și este înapoiată, cum este cazul neamului românesc, mediul fizic și geografic joacă un mare rol. Acest rol descrește pe măsură ce ea va înainta în civilizație. Nici odată însă puterea de determinare a mediului fizic nu va dispăre cu totul. Dacă el a putut diferenția speța umană în diferite rase, cum a făcut-o negreșit la început, cînd materialul omenesc era mlădios și inform, mediul fizic nu va înceta nici mai tîrziu de a înfriuri întorsătura spiritului și caracterul popoarelor.

Clima. Este neîndoios că întinderea și intensitatea activității unui neam are urmări și asupra caracterului și asupra inteligenței lui. Modul cum va lucra, va înfriuri fatal modul cum va simți și cugeta el; iar modul cum lucrează cineva este determinat, în general, și în mare parte, de fenomenele climaterice în care omul este pus să lucreze. Mai mult, chipul în care cugetă și simte omul, sensibilitatea și senzațiile lui sunt înfriurite direct de climă, „In țările unde aerul este uscat și electric, zice dl. Boutmy, fibra se încordează și țesăturile se strîng, iar impresiunile pătrund mai iute. Reacțiunea pe care ele o provoacă

este aproape spontanee. Solemnitatea înceată a șefului arab ascunde un foc care arde ascuns, care va izbucni într'un șir de mișcări repezi și sigure, de acțiuni tari și pasionate. În Anglia sensibilitatea este mai puțin deșteaptă și mai leneșe în răspuns. În aceste corpuri mari și albe, vecinic scaldate în aer umed, senzația pătrunde mai încet, circuitul acțiunilor reflexe este mai lung de străbătut. Impresiunile și percepțiunile sunt de sigur mai puțin numeroase în aceeași unitate de timp și ascuțimea lor este mai mică.

Ca și sensibilitatea, „imaginația lor fizică—facultatea de a și reprezenta senzațiile a rămas tîrzielnică și îngustă“.

Ar putea cineva presupune că influența climei se mărginește numai la funcțiunile inferioare ale spiritului unui neam. Lucrul este ușor de admis pentru acestea și devine mai greu pentru funcțiunile mai înalte ale minții. Cu toate acestea, imaginația creatoare și chiar procesul ideațiunii și al abstracțiunii se resimt la un popor tot atît de puternic de variațiunile climei în care trăește. Ast-fel după dl. Boutmy: „limpezimea aerului care învelește obiectele, frumusețea luminei care le scaldă, gradațiunea bogată a reliefulor, delicatetea contururilor, strălucirea și varietatea culorilor sunt o serbătoare pentru ochi. Senzații foarte deosebite între ele și de o nesfîrșită felurire ocupă și incintă spiritul; ele îl fac să se întoarcă către lucrurile din afară. Din toate aceste înfățișări netede și nuanțate nasc în grămadă ideile clare, cari se clasează în de ele singure în creier. Spiritului îi place să le treacă adesea pe dinaintea și să le manevreze. Gurei îi place să le traducă în cuvinte de mai multe silabe, cuvinte vesele, sonore, pronunțate încet în aerul cald care le aduce încet în urechi. Cugetarea și graiul sunt aici în mod firesc analitice... Plimbat prin atîtea impresiuni felurite și delicate, omul nu le părăsește de cît cu părere de rău pentru a lucra; totdeauna este grăbit să se reîntoarcă la priveliștea însuflețită pe care firea și mintea lui i le înfățișează în ori ce clipe. Un fel de diletantism pasiv și rafinat este izvorul de la care se duce să soarbă bucuriile sale cele mai vii“.

Dacă schimbi cu totul acest decor al firii și pui un popor să se desvolte în pervazul unor condiții geografice și climaterice cu desăvîrșire deosebite, alt-fel se va desvolta și mentalitatea lui. Iată cum prezintă tot dl. Boutmy, influența climei asupra Englezului din acest punct de privire:

„Desvoltarea intelectuală, zice dinsul, s'a produs cu totul altfel sub cerul britanic. În această atmosferă brumoasă sau înecată de ploae, contururile se șterg, reliefulurile dispar, culorile fine se înecă într'un cenușiu uniform. Numai strigăturile sgomotoase ale culorii roșie și verde rezistă: acestea vor fi culorile englezului. O senzație, care-i obicinuit tristă, monotonă și lipsită de interes pierde iute puterea ce are asupra sufletului și îl lasă, pentru ca să se întoarcă către obiecte mai atrăgătoare. Lumea lăuntrică îl prinde în mrejele ei; îl absoarbe; și dacă ese de

acolo în urmă, la chemarea neașteptată a vre unei impresiuni mai lămurite și mai atrăgătoare, ese cu o capacitate acumulată de a se bucura de această impresie, care se vedește prin tăria și adâncimea accentului, adesea, și mai ales, cu tovarășie de icoaneși idei prelucrate în lunga sa retragere; el le scoate din propria-i substanță și le împrăstie cu belșug asupra lucrurilor. Nici odată vre-o sensibilitate n'a primit mai puțin de afară și n'a savurat mai viu, în felul său, puținul ce-i fusese dat prin excepție".

Cu alte cuvinte, după dl. Boutmy, și cu drept cuvânt, dacă sufletul unui popor capătă obicinuința a trăi mai mult în afară și a se lăsa să fie guvernat și copleșit de această lume, aceasta vine de la limpezimea aerului, de la frumusețea luminei, de la vioiciunea culorilor și a formelor. Din contră, o lumină leneșă, urită, un aer greoiu, cețos, care înecă formele, silesc spiritul omenesc să se închidă în el însuși, să se nutrească din propria-i substanță și să impue lumii din afară felul lui lăuntric de a fi. Viața sufletească reflexivă, profundă, întoarsă către interior, individualistă, sau acea expansivă, superficială, strălucitoare în afară, sunt determinate, și una și alta, de două modalități de a fi, bine deosebite ale atmosferei.

Un cadru firesc, cald, plin de soare, face din spiritul unui popor un fel de oglindă sufletească convexă; din potrivă, un cadru cețos, posomorit, închis, cu soare leneș și șters, dă spiritului forma unei oglinzi sufletești concave. Una proiectează tot conținutul ei în afară, cealaltă îl concentrează în profunziunile sale lăuntrice.

Dar chiar activitatea spiritului sub forma sa cea mai înaltă poartă pecetia particularității climaterice în care se desfășoară viața omului. Ast-fel, obicinuința și facultatea unui popor de a concepe și construi ideile generale, de a se delecta în teorii generale sau într'un empirism tiranic atiră, în cea mai mare parte, de felul de viață pe care-l duce, care, la rindu-i, atiră de condițiile climaterice și geografice în care trăește acel popor.

„Orice generalizare, zice d. Boutmy, are ca temelie un caracter abstract, bine determinat, care este recunoscut cu atât mai ușor și se distinge mai cu relief, cu cât oamenii pot să se lase să fie atrași mai îndelungat de către impresiunile în care el se coprinde. Această primă condiție lipsește Englezului. Aci omul este absorbit mereu sau răpit de către nevoia de acțiune, ...generalizarea și abstracțiunea nu pot avea loc liber decît dacă spiritul nu este mereu readus, din chiar motivul nevoei de acțiune, către realitățile concrete, .. căci aceste realități îl descu-rajează descoperindu-i cea ce este în mod fals simplificat, în mod practic falsificat în toate afirmările sale mai coprinzătoare. Ra-sele cari s'au distins în producerea ideilor generale sint acelea cărora belșugul și netezimea senzațiilor le-au îngăduit, fără oste-neală, priveriștea percepțiunilor tari și numeroase, limpezi și fe-lurite»... Aceste condiții le găsește d. Boutmy împlinite la Grecii antici și la Francezi. La Englezi este cu totul din contra «...ră-

rimea și nedistrugerea inițială a reprezentărilor spiritului, greoaia și nesigura lor gravitare, nu le fac proprii apropierii lor dese și felurite, din care trebuie să se desprindă abstracțiunile în belșug. Apărînd ici și colea întunecate, singuratice, ele nu formează un grup organizat, capabil de mișcări destul de bine ordonate și potrivite pentru a se ridica împreună în regiuni superioare, și pentru a se deda aci la construcții speculative largi. De sigur dacă Englezul este mereu atras și ținut de nevoia de acțiune, este din cauza climei, a puținei rodnicii a solului, a luptei cu natura, care, fiind mai sărăcită, își dă mai anevoae comorile sale omului.

Această predominare a activității, ajutată de chipul în care impresiile naturii se înfățișează spiritului: obscure, rari și șterse, fac ca poporul Englez să nu se dede la idei și teorii generale. Tocmai din potrivă a fost cu poporul Francez, care s'a dezvoltat în condiții climaterice opuse. De aceea, faptele concrete și ideile generale vor avea o soartă diferită în mentalitățile celor două popoare. Pe cînd *Royer Collard* va zice: «je méprise un fait» Englezul Burke va zice din contra «je hais jusqu'au son des mots qui expriment les abstractions».

În sfîrșit, după d. Boutmy, condițiunile de climă, de lumină și variațiile lor ar avea înrîuriri hotărîtoare chiar asupra celor mai înalte concepții filosofice ale popoarelor. Astfel, popoarelor de la miază-zi, cari sînt vecinic deschise la impresii clare, definite, repetate, li se impune în mod fatal o concepție naturalistă a lumii și a omului, de către modul de a fi al lucrurilor din prejur. Speculațiile metafizice sunt aci favorizate de mediul fizic, chiar și aceste speculații au totdeauna un caracter naturalist. Cu populațiile nordice, potrivit condițiilor lor de climă, lucrul este tocmai din potrivă. Un fel de misticism practic și individualist este particularitatea care caracterizează spiritul lor.

Intrucît clima lucrează asupra spiritului, în mod indirect, prin mijlocirea transformărilor fiziologice ce ea determină în organism? D. Fouillée a rezumat admirabil influența ei în termenii următori: «Climatul, zice dînsul, lucrează asupra temperamentului, pentru ca prin mijlocirea acestuia să lucreze asupra spiritului... Căldura extremă face că cursul singelui și al fluidelor să fie prea repede; ea mărește secretarea și eliminarea substanțelor apoase și solide, ceace face organismul mai puțin capabil de încordare și de muncă. Ațîțind singele și deschizînd porii, ea face ca pielea și nervii să fie prea impresionabili. Din cauza aceasta oamenii sînt mai simțitori, imaginația lor este ațîțabilă peste margine. În sfîrșit, prea multă căldură ajunge să obosească și să sece simțirea însăși». Cu frigul este desigur din potrivă.

„Frigul, zice dl. Fouillée, adaugă forțe corpului, pentru că hrănirea corpului este mai bogată și mai bine distribuită în totalitatea organelor; de acolo rezultă o mai mare atragere către lucrurile anevoioase. Această energie fizică aduce cu sine o mai mare energie morală, o trebuință de a lucra, de a se mișca de a se cheltui.

Frigul contractează și fibrele pielii, de unde rezultă o respirație mai mică, vibrațiile par atunci mai puțin ușoare de produs în toate părțile contractate ale corpului, simțirea este mai anevoe de deșteptat. Dar odată trezită, și de motive ne apărat mai serioase, patimile sunt mai adinci și mai durabile“.

De opotrivă de simțitoare sînt pentru temperamentul popoarelor în particular umiditatea, limpezimea și starea de agitație a aerului. „Umiditatea statornică zice autorul ce citarăm, astupă mai ales porii pielii, întîrziează circulația umorilor, micșorează forța sistemelor vaso-motor, ia ceva din energia corpului întreg, tocește simțirea și activitatea morală, într'un cuvînt predispuie la încetineala și inerția temperamentului flegmatic“ sînt climate care predispuie la melancolie, după cum sînt de cele cari fac pe om vesel și nepăsător. Stările de suflet sînt într'adevăr influențate de veselia luminei sau de posomorirea ceții și a negurilor. Și aceste însușiri ale momentului, cînd se repetă sfîrșesc prin a trece în temperament.

Între ce limite se întînd însă aceste înrîuriri ale climate este greu de hotărît. Sigur este însă că puterea lor scade, în măsură ce inteligența și tehnica omenească dau omului puțința să lupte și, în parte, să se apere în potrivea acestor înrîuriri. Și căldura și frigul pot fi în bună parte domolite pe cale artificială.

În afară de aceasta, sînt multe casuri în cari aceeași climă n'a produs aceleași rezultate morale la popoare diferite. Amintim spre pildă că nestatornicia ar fi o însușire sufletească datorită, după părerea lui Montesquieu, climatei temperate, cum se face, să întrebă dl. Fouillée, că milioane de Chineji trăiesc în aceeași climă ca și Francezii, fără ca să aibă aceeași predilecție pentru schimbări, care ar fi, zice-se, una din trăsăturile Francezului. Apoi aceeași climă a produs pe Grecii vechi, pe Turcii moderni ca și pe Hotentoti. Dovadă că clima caldă, și chiar cea prea caldă, nu poate împedica formele mai întinse ale activității, stă și faptul că civilizația omenească își trage începuturile tocmai din țările tropicale. Fenicienii, Egiptenii, Aztreii și Mexicanii au pus bazele civilizației omenești într'o climă arzătoare.

D. Drăghilescu